

Ola Jonsmoen

Norge, Norge. Hytter og hus, og ingen borge.

(Bjørnson)

I finvêr blir me bortimot huslause, nesten naturstridig ansvarslause, utan tanke for grunnmur, vegger, tak og vedlikehald. Det er hus under kvar busk. Sjøl nordøsterdøler med så sterke stavnsband til eiga tuft at dei nesten kjenner seg heimlause om dei tek av seg lua, blir på godvêrsdagar besett av draumen om å vandre som vagabond frå bygd til bygd i sol.

Trøtt mot kveld smyg dei inn i ein lun skygge og legg seg på rygg og sovnar søtt under bleike stjerner i ange frå blomstereng med mjuk måsså under ryggen. Borte er all tanke på gikt og allergi, isolasjon og reisverk.

Men så søkk temperaturen, det er vår nordiske skjebne, dei første frostnettene pustar oss i nakken, og me ser oss om etter ly for nordavinden. Kjem i hus, og oppdagar at få ting står nærare menneske i kjensleliv og tanke, ikkje minst omtanke, enn nettopp huset.

Tre vernekapper beskyttar oss. Den eine er skrøpeleg etter at me la av pel-sen og underutvikla det gamle instinktet å krype i hi og sove frå haust til vår. Me vart tynne i skinn, men det fins, vinterbleikt hos oss i nord. Det andre er alt me dekker kroppen med, klede i sine mange former, omsveipt og påsnurra, vevd og strikka, lende-klede

eller full rustning, ull og skinn, bastant makko, stillongs, nylon, kunstfiber, skinnande silke. Og så det tredje vern mot villdyr og storm og fiendar, som gjer at vi overlever, huset. Vårt hus, så nær knytt til livet at ingen, nesten ingen, maktar sine levedagar, og netter, utan.

Så enkelt og så komplisert. Hus, står det, i mitt store, men litt avfeldige lek-sikon, *“byggverk som primært tjener som oppholdssted for mennesker, ved å beskytte mot klimaet og virke tilretteleggende for forskjellige slags gjøremål, med større komfort og effektivitet for øye. (Se Bolig, Byggekunst, Ferdighus, Husbygging og Hustufter)”*.

Der har me det; det fins hus i hundrevis av samansetningar i språk og samanhengar i samfunnsforstand, bare tenkt på husarrest og husbank. Frå oldtid til vår samtid er hus bygd i hovudsak etter same prinsipp, vegger og tak. Det siste er det i vesentleg grad bare forunt Vårherre å oppleve frå oversida. Me ser ikkje eigne tak frå himmelen og ned, men det må vere litt av eit syn. Spon og skifer, trebord og blikk, stål og koppar, bladverk og leire, halm, pappeskepapp og kluter. Gullbelagte kuplar, gylne spir i kontrast til flatbanka oljetønner. I vår tid, for eksempel hos oss, rikfolket, glass og solceller.

Hus er heile vår sivilisasjonshistorie i konkret utforming. Hundreår etter hundreår på eitt vis uforandra, på eit anna vis i tallaukt mange variasjonar. Folk finn på. Ikkje bare arkitektar som skal sette sin personlege signatur på sine skaparverk. Dei skaper øyensløy og glede, huebry for byggmeistrer og handverkar og kvardagsleg fortvilning for alle som skal vaske og pusse vindauge. Men det er andre, for eksempel maktmenneske med behov for å få udødeleg namn i livsens krønike. Ein faraos pyramide i Giza, eit Ceauscesus palass, ein kardinals vatikandraum, eit Partenon på Akropolis.

For ikkje å snakke om kvardagsmenneske som i eigenskap av sjølbyggerar lagar utbygg og tilbygg og påbygg. Og får dei det ikkje til, eller rettare sagt, får dei ikkje bygningslov, reiser dei med hus på rygg, det vil seie på hjul i campingvogn, og plasserer den slik at dei kan bygge på såkalte spikertelt, eller andre finurlege eksempel på handverksløy og uhemma skaparbehov. Svenskane har eit godt ord for utskjerjingar ikring dører og glas og verandakledning. Dei snakkar om snikargledje.

Huset røpar intelligens, altså logisk tanke i sjølve konstruksjonen, i styrke, bereevne, levetid. Men også fantasi. Idolsongaren Kurt Nilsen vil ha hytta si – vårt nyaste konsept for stormannsgalskap – bygd i form av ein gitar. Huset spelar på mange strenger. Eg har overnatta på hotell hos motige Ingeborg Brekke i Brekke i Sogn, der huset kryp langs bakken utan ein einaste rett vinkel, slik vertinne og arkitekt og snekkar pønska det ut da dei stakk hua saman og fekk sin vilje igjennom. Eg har sett

dei arkitektonisk utspekulerte husskissene, omsett i praksis, til den surrealistisk geometriserande bildekunstnaren Friedrich Hundertwasser (f. 1928) i Wien, der eg for første gong i mitt liv har gått på eit toalett og kome ut att i lattermildt humør, for innpå der var det så mye morosamt at ein nesten glømte sitt eigentlege ærend.

Og snur me oss her me bur, står Rådhuset på Tynset og peikar rett i sky. Eg skreiv i si tid ein ballade om det, med vakker tone av Ellef Røe. Balladen endar slik:

*Eit høghus står åleine
og lyser blankt i kveld,
og ropar høgt til himmels
som var det Sinai fjell,
at når domedag er over
står høge huset lell.*

Me har alle våre særsyn, men har til felles eit ønske om at huset skal vere varmt, vakkert, spennande, originalt. Men kanskje for oss travle menneske først og fremst lettstelt, altså funksjonelt: Slik er det i alle kulturar. Huset i Swasiland midt inne i Sør-Afrika, er rundt, runde stråhytter, slik at ikkje slangar kan finne eit hjørne å gjøemme seg i, men bli oppdaga før gale har skjedd.

Eg ville fått problem i Swasiland om eg skulle ha budd i staden for bare å sjå. Eg liker hjørne og krok, der eg kan leike gjømsel med meg sjøl, stikke meg bort med mine gleder og sorger. Eg er glad i kråkeslott, med utspring og trapper, gesimsar og tårn, slik det er i eventyrlege Tusen og ei natt. Men Alladin, eit hotellkompleks i Las Vegas, vart for dryg kost. Det kopierte even-

tyret sprakk som troll i sol ved ruletten. I dagslys er dei strålande byggverk og fargesprakande fasadar som særpregar Las Vegas ved nattestid nakne kulissar og grimt pengesluk. Så det er sagt.

Det er mange stygge hus, men det mest skremmande er at ein venner seg til dei, og saknar om noe av det ein eigentleg aldri har likt, brått ein dag blir borte. Trass i ein litt bluesprega ballade var eg ikkje av dei som skumma av vreide over høgghuset på Tynsetbyen. I dag trur eg faktisk folk vart ståande og gape i sagn om det vart borte. Andre bygningar skulle eg gjerne vere kvitt, medan eg oppriktig ønsker tilbake somt av det som i rivingsgalskap vart offer for bulldozaren, med kulturminne knust til flis som konsekvens.

Det er ikkje bare nostalgi, og gammalmodig fortidsdyrking når me kjenner ei spesiell glede ved eit gammalt hus med kvitskurte tømmervegger. Eller fornem tapet i borgarskapets forsøk på å vere europeiske i stil og smak før dei retteleg var modne for det, men likevel etterlet seg ein husleg atmosfære av plysj og støv og familiefoto i gylte rammer over spinett og sjeselong.

Det er mye forunderleg med hus. For eksempel det at somme har mange. På gamle gardar var det utruleg mange, vinterstue og sommarstue, eit par stabbur, kokhus, badstu, smie, vedskål, sauefjøs, kufjøs, stall, løe og låve, kvennhus og bryggerhus.

I år feirer me 150-årsjubileum for vår store original, Ivar Mortensson Egnund. Det vart sagt om han når han for ikring og heldt foredrag at folk vart reint handfalne. Han ville snu opp-ned på alt, avsette kongen, embetsmennene, kyrkja, ekteskapet, eignedsretten.

Slik han sa det på eit folkemøte sør i Østerdalen, der han òg snakka om hus. Ein godseigar i diplomatfrakk tok til forarga motmæle. I svaret hans Ivar får vi høre kva han meinte:

“Det er sant at den som dyrkar jord skal sjølv nyte fruktene av arbeidet sitt. Og den som bygger eit hus skal sjøl ha første retten til å bu i det. Godseigaren som har mange hus på gardane sine tykkjer dette er fælselege og farlege ord. Men kjære folk, det er ikkje mine ord, det er Herrens ord gjennom profeten Esaias.”

Dei som ikkje har mange hus, har hus med mange rom. Det fins rikfolk som har fritidshus med så mange toalett at dei kan ikkje gjere stort anna enn å springe på do. Apropos do. Eg har ein tosetes på museum, ein tømra do med kvit benk, to hol, lokk med runde knappar. Der sat eg i min barn-dom, med døra litt på gløtt, så eg kunne sjå utlampa, for eg var ikkje modig når det vart mørkt og kaldt. Der sat eg sommarstid, når det vart stridt med hersjing. Da hendte det nok eg skrytte på meg ørlite magesjau. Så eg fekk lese *Fjell-Ljom* i fred. Eg har forresten vist fram doen til noverande kongepar, – dei var bare kronprins og kronprinsesse den tid, så dei tålte det godt.

For oss er det uråd å tenke seg ein kultur utan hus, så avhengig er me av golv og vegger og tak. Mye av vår estetiske sans er i bokstavleg forstand bygd inn i nasjonens bevisstheit. Sjå bare korleis tunet var planlagt, så harmonisk og naturmjukt at ein skulle tru det var artisteri attom. Og det var det, på sitt vis, folks ibuande stilsans. Og det lenge før NTH i Trondheim sendte over oss sine arkitektar.

Mye stygt, som sagt, men slik er det. At somme av oss er mest glad i gammel byggeskikk, kjem av at me treng lang tid til å omstille sjel og hue. Me må bare finne oss i det, ja protestere naturlegvis på vegner av våre ideal om kva som er vakkert og rasjonelt og tidsrett. Men om tjue år er dagens hus fortids klenodium. Forresten, kvar generasjon skulle etterlate seg eitt eller fleire bygg med tanke på historia. Sverre Fehnske arkotektoniske refleksjonar i eit Aukrustsenter, ei Snøhettas bibliotek i Alexandria, ein opera i Oslo, ein stålsilo, ei stavkjerkje, ein Nidarosdom.

Hus er liv og historie. Hus er nær oss, alltid. Ein tylldøl sa det ofte slik: "Når det småkkå tennvæske tå pølsan, da vet eg det lir te såmmårs!" Eg hadde eit anna vårteikn. Når ungane skulle ligge

ute i telt var godvêret rundt hjørnet. Ut på natta kom dei tuslande innatt og kraup forsiktig ned i eigne senger. I hus!

Sjøl fjellkaren Aasmund Olavsson Vinje, som langbeint tråva i vid natur, kom inn til kvelds, slik han seier det i *Ved Rondane*:

*Eg finner vel eit hus som vil meg hysa
når soli heim til natti vil meg lysa.*

Vinje har sagt mye med sine diktardord. Eg treng ikkje seie det oppatt.

Ola Jonsmoen
Sivildalen
2560 Alvdal
ola.jonsmoen@fjellnett.no

Kjell Aukrust

Hus og landskap, tegninger

